

**VZÁCNE ŽIVOTNÉ JUBILEUM VÝZNAMNEJ OSOBNOSTI
PATOPSYCHOLÓGIE NA SLOVENSKU - PROFESORA LADISLAVA
POŽÁRA**

***RARE LIFE JUBILEE OF IMPORTANT PERSONALITY OF PATOPSYCHOLOGY
IN SLOVAKIA - PROFESSOR LADISLAV POŽÁR***

Zuzana Štefanec

stefanec@fedu.uniba.sk

Abstrakt: Profesor Ladislav Požár oslávil v tomto roku vzácne životné jubileum. Zaspomíname si na túto významnú osobnosť slovenskej vedy, zakladateľa a priekopníka vedného odboru na Slovensku – patopsychológie, resp. psychológie ľudí s postihnutím, spoluzakladateľa Katedry psychológie a patopsychológie, jej dlhoročného vedúceho, tiež dekana Pedagogickej fakulty UK v Bratislave, autora a spoluautora mnohých významných publikácií. V článku sú okrem životopisných údajov a významných míľnikov tvorby pána profesora Požára uvedené a v krátkosti priblížené aj jeho významné diela a učebnice, z ktorých sa stále učia študenti učiteľstva psychológie ale aj špeciálnej pedagogiky.

Kľúčové slová: patopsychológia, človek s postihnutím

Abstract: Professor Ladislav Požár celebrated a rare life anniversary this year. We remember this important personality of Slovak science, the founder and pioneer of the scientific field in Slovakia – pathopsychology, psychology of people with disabilities, co-founder of Department of Psychology and Pathopsychology, its long-term head, also dean of Faculty of Education-UK in Bratislava, author and co-author of many important publications. In addition to biographical data and important milestones in Professor Požár's work, the article also lists and briefly introduces his significant works and textbooks, from which students of teaching psychology but also special pedagogy still learn.

Keywords: pathopsychology, the person with a disability

Profesor Ladislav Požár

Profesor Požár bol spoluzakladateľ Inštitútu pre špeciálnu a liečebnú pedagogiku. Pôsobil tam na Katedre patopsychológie a sociálnej patológie. Inštitút v roku 1972 zanikol a úlohy prebrala Pedagogická fakulta UK Bratislava so sídlom v Trnave, od roku 1986 opäť v Bratislave. Katedra sa v tom čase kredovala ako Katedra psychológie a patopsychológie a profesor Požár bol až do roku 1991 vedúcim katedry. V 80-tych rokoch bol bol dekanom Pedagogickej fakulty UK. Okrem členstva v československých odborných spoločnostiach a redakčných radách odborných časopisov bol tiež členom Akadémie pedagogických a sociálnych vied v Moskve.

Profesor Požár je nesporne najvýznamnejším predstaviteľom psychológie v oblasti osôb s postihnutím, najmä so zrakovým postihnutím. K problematike ľudí s postihnutím ho, ako spomína v jednom z rozhovorov, priviedol doc. Bažány, potom čo založil Výskumný ústav

detskej psychológie a patopsychológie a neskôr spomínaný Inštitút pre špeciálnu a liečebnú pedagogiku.

Profesor Požár sa mimoriadne sa zaslúžil nielen o akademické členenie patopsychológie na všeobecnú a špeciálne časti a o terminologické a pojmové ujasnenie prednášaného obsahu, ale najmä o to, že patopsychológie (psychológia ľudí s postihnutím) sa dostala do povedomia nielen odbornej psychologickkej verejnosti.

Ako píše Andreánska a Andreánsky (2018, s. 183) v medailóne v časopise Psychológia a patopsychológia dieťaťa venovanému profesorovi Požárovi: „je „dušou“ vzniku patopsychológie ako akademickej disciplíny, t.j. psychológie ľudí s rozličným druhom postihnutia“. Z psychologického hľadiska vymedzil v spolupráci s dr. Andreánskym a dr. Jakabčicom pojem „človek s postihnutím“, pričom v tomto vymedzení vychádza z hlavných problémov človeka s postihnutím a osobitostí poznávania okolitého sveta.

Pracovitosť a odbornosť profesora Požára odráža množstvo monografií, vedeckých a odborných štúdií.

Curriculum Vitae Profesora Požára

Profesor Ladislav Požár sa narodil 26. 5. 1931 v Znojme v rodine pivovarského robotníka. Povinnú školskú dochádzku ukončil v meštianskej škole v Mlečiciach u Zbiroha. Ako uvádza Kudláčková (2011), tak po skončení povinnej školskej dochádzky išiel do Varnsdorfu, kde sa vyučil v n.p.ELITE za pletiaru. Ako tvrdí samotný pán profesor Požár (in Andreánska & Andreánsky, 2018, s.185):

„osobne považujem vo svojom životne za významné, že som išiel pracovať do n.p.ELITE vo Varnsdorfu, kde som sa vyučil za pletiaru. Pochopil som, čo znamená práca, výsledkom ktorej sú reálne výrobky (v tomto prípade dámske pančuchy), čo znamená kolektív spolupracovníkov a dobrá pracovná atmosféra“.

Neskôr pracoval v tomto podniku ako vychovávateľ v Domovoch mládeže, a práve tam si uvedomil nevyhnutnosť získať primerané vzdelanie. Maturoval na robotníckej prípravke v Mariánskych Láznach v r. 1951. Postúpil na Univerzitu Palackého v Olomouci, kde začal študovať matematiku-fyziku a po úspešnom ukončení 1.ročníka išiel študovať pedagogiku a psychológiu do vtedajšieho Leningradu. Tam štúdium úspešne ukončil v r.1957. Následne bol prijatý najskôr na Vysokú školu pedagogickú v Bratislave a po jej zrušení na Katedru psychológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, kde získal akademický titul PhDr. a vedeckú hodnosť kandidáta psychologických vied (oboje v r. 1968). Spočiatku sa zaoberal psychológiou práce a inžinierskou psychológiou (Kudláčková, 2011).

Ako ďalej uvádza Kudláčková (2011) v r. 1966 prestúpil na Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie a začal sa zaoberať psychológiou zrakovo postihnutých. V r. 1967 prešiel do novovytvoreného Inštitútu špeciálnej a liečebnej pedagogiky pri FF UK na Katedru patopsychológie a sociálnej patológie, ktorú od r. 1968 viedol nepretržite (aj keď pod rôznymi názvami) dvadsaťpäť rokov. V r. 1976 habilitoval a získal vedecko-pedagogický titul

docenta psychológie a v r. 1981 bol vymenovaný za profesora psychológie. Tento titul mu bol v r. 1991 odobratý (zrušili zákon, podľa ktorého ho získal), a preto sa v nových podmienkach znovu uchádzal o titul profesora, ktorý v r. 1993 aj získal a stal sa tak prvým profesorom psychológie vymenovaným v Slovenskej republike.

V roku 2005 mu bol udelený čestný titul emeritného profesora UK v Bratislave.

V jeho životopise nemôžeme zabudnúť spomenúť aj vstup do Skautskej organizácie a účasť v tejto organizácii, čo viedlo k tomu, že si vytvoril veľmi pozitívny vzťah k prírode, k ochrane prírody (Andreásnka & Andreánsky, 2018).

Vedecká škola

Profesor Požár je považovaný za zakladateľa a priekopníka nového vedného odboru na Slovensku – **patopsychológie – psychológie ľudí s postihnutím**.

Patopsychológia sa začala rozvíjať vo Výskumnom ústave detskej psychológie a patopsychológie a neskôr na Katedre patopsychológie a sociálnej patológie a v rámci IŠLP FF UK, ktorý bol založený v roku 1967. O pár rokov neskôr bola administratívne začlenená na Pedagogickú fakultu UK v Trnave. Od 80-rokoch sa zlúčila s Katedrou psychológie PdF UK a vznikla Katedra psychológie a patopsychológie, ktorá bola v r. 1986 spolu s celou Pedagogickou fakultou premiestnená do Bratislavy, kde funguje dodnes (Andreásnka & Andreánsky, 2018).

Patopsychológia sa začala formovať ako vedný odbor v 60. rokoch 20. storočia. Hlavne vďaka profesorovi Požárovi dosiahla psychológia ľudí s postihnutím obrovský rozmach. Spolu so svojimi spolupracovníkmi dr. Andreánskym a dr. Jakabčicom vypracovali vlastné **vymedzenie a definíciu patopsychológie**, ktorú chápali ako „*psychologickú disciplínu, ktorá sa zameriava na skúmanie zákonitostí špecifického vývinu psychických procesov, stavov a vlastností, celkovej štruktúry osobnosti postihnutých a zákonitostí psychickej regulácie ich správania*“ (Požár & Andreánsky, 1992, in Požár, 2003).

Vymedzenie predmetu patopsychológie nebolo jednoduché. Dlhو sa diskutovalo, čo možno považovať za predmet skúmania tohto odboru psychológie. V súvislosti s tým treba poznamenať, že aj odborná terminológia prešla určitým vývinom a preto sa môžeme pri citovaní stretnúť s pojmami, ktoré sa v súčasnej odbornej literatúre už nepoužívajú.

Medzi prvými priniesol svoj pohľad na predmet patopsychológie bol L. Košč. Chápe patopsychológiu ako vedu o

„psychických anomáliách a deficitoch, čiže o hraničných stavoch, vlastnostiach a procesoch osobnosti človeka medzi normálom a patológiou, o psychických sprievodných javoch a dôsledkoch akéhokoľvek životného nedostatku (telesnej alebo duševnej choroby, či defektu, resp. sociálneho nedostatku), keď už vybočujú z rámca normy, keď ale ešte nedosahujú stupeň alebo kvalitu psychickej abnormality či patológie“ (Košč, 1974, s.9).

Proti tejto formulácii mali výhrady hlavne klinickí psychológovia. Tí ešte stále prezentovali podobné názory ako mnohí ruskí psychológovia. Namiesto pojmu patopsychológia používali

termín *špeciálna psychológia* a ako uvádza Rubinštejnová (1979) jej predmetom boli špecifické osobitosti psychického vývinu jedinca s postihnutím.

Pojem patopsychológia sa teda na Slovensku vžil. Napriek tomu sa v posledných rokoch snažili autori Požár, Jakabčič, Andreánsky nahradiť ho pojmom „*psychológia jednotlivcov s rozličnými druhmi postihnutia*“, skrátene „*psychológia postihnutých*“. Názov patopsychológia ako keby príliš akcentoval „*patológiu*“ a zvädzal k interpretácii všetkých psychologických osobitostí ako patologických, čo vôbec nezodpovedá skutočnosti. Psychológiu jednotlivcov s postihnutím môžeme považovať za oblasť skúmania takých prejavov, ktoré sa vymykajú z rámca bežného posudzovania normy, avšak nedosahujú stupeň patológie (Košč, 1974). Príklad: Je normálne byť nevidiacim, nepočujúcim? Ťažko odpovedať áno. Je teda takýto jedinec nenormálny? Jednoznačne nie, je iný.

V tejto súvislosti profesor Požár vymedzil pojem **človek s postihnutím** - za jedinca s postihnutím považuje „jedinca s ťažkosťami v sociálnom uplatnení, ktoré vyplývajú z nedostatku alebo deficitu orgánu, jeho funkcie alebo procesu. Je to jedinec, u ktorého sa prejavujú zmeny a charakteristické ťažkosti pri poznávaní okolitého sveta, v sociálnom styku, a u ktorého sa súčasne prejavujú špecifické osobitosti pri utváraní jeho osobnosti (Požár, 1984).

Prvá publikácia s pojmom „patopsychológia“ v názve boli vysokoškolské skriptá profesora Požára – „*Patopsychológia zrakovo chybných*“, ktorá bola vydaná v r 1972.

Pod vedením profesora Požára na Katedre psychológie a patopsychológie v osemdesiatych a začiatkom deväťdesiatych rokov minulého storočia sa realizovali rozsiahle výskumy morálneho vývinu detí a adolescentov s rozličnými druhmi postihnutia. Profesor Požár so spolupracovníkmi boli priekopníkmi experimentálneho výskumu morálneho vývinu detí a adolescentov prostredníctvom zisťovania výskytu a miery profilujúcich črt morálneho vývinu – čestnosti a nezištnosti (Andreánska & Andreánsky, 2018).

Ako u každého odborníka, tak aj u profesora Požára sú výrazné typické črty jeho vedeckej školy. Kudláčková (2011) vo svojom príspevku, ktorý bol venovaný profesorovi Požárovi k životnému jubileu, charakterizuje jeho **vedeckú školu** nasledovne:

1. Teoreticky vychádza najmä z teórií dvoch významných vedcov: z teórie Vygotského o sociálnej podmienenosti psychiky a sociálnych dôsledkoch postihnutia; a z teórie Adlera o komplexe menejcennosti a z neho vyplývajúcej sekundárnej kompenzácie a prekompenzácie.
2. Podstatou jeho školy je, že pri skúmaní osobitostí psychiky ľudí s postihnutím nevychádza z toho, čo je u nich odlišné od intaktných jedincov, ale z toho, čo majú spoločné, čo majú s postihnutím uchované. Práve tam vidí východisko ich skúmania a rozvíjania.
3. Z poznania psychiky, a najmä osobnosti ľudí s postihnutím, odvodzuje psychologické východiská úspešnej školskej a sociálnej integrácie a touto svojou teóriou ovplyvňuje špeciálnopedagogickú prax.
4. V ostatom čase sa pokúša na základe poznania psychických osobitostí jedincov s postihnutím, najmä jedincov u ktorých absentujú alebo sú silne poškodené dva

základné dištančné zmysly – teda u jedincov slepohluchých – preniknúť do podstaty utvárania psychiky v norme. Ide najmä o vyššie kognitívne procesy. Vyriešenie tejto problematiky je prínosom aj do všeobecnej psychológie, keďže na základe poznania špecifik patológie umožňuje lepšie pochopiť normu.

Dovoľujeme si konštatovať, že profesor Ladislav Požár sa určite nezmazateľne zapísal do histórie slovenskej vedy, pedagogiky a predovšetkým do patopsychológie. Jeho osoba je spojením psychológie a psychológie jedincov s postihnutím, pretože ako uviedol na vlastnej prednáške o Vygotského diele: „*v prvom rade je psychológia človeka, až potom jej zameranie na iných (postihnutých), je v prvom rade človek, až potom človek s postihnutím*“.

Publikačná činnosť

Popri vedeckej práci je mimoriadne bohatá profesorova publikačná činnosť, ktorej obsahom sú výsledky vlastnej vedeckovýskumnej práce i bohaté pedagogické skúsenosti. Je dôležité pripomenúť, že profesor Požár študoval psychológiu v Sovietskom zväze a preto mnoho publikoval v ruskom jazyku. A vďaka znalosti jazyka a spolupráci s ruskými odborníkmi sa profesor Požár podieľal na mnohých prekladoch do slovenčiny. Obzvlášť cenné sú práce, v ktorých priblížil myšlienky Vygotskeho.

Mnoho významných diel a štúdií vypracoval so svojimi spolupracovníkmi. Medzi najbližších patrili Dr. M. Andreánsky, Csc. a Dr. I. Jakabčic, Csc.. Profesor Požár sa neorientoval vo svojich kariérnych začiatkoch priamo na psychológiu jednotlivcov s postihnutím. V začiatkoch sa venoval pracovnej psychológii na základe čoho vznikli aj jeho prvé práce okolo roku 1968. Až po stretnutí s doc. Bažánym sa pevnejšie preorientoval na dnešný odbor patopsychológie.

Je autorom vyše 100 vedeckých a odborných štúdií, ktoré boli uverejnené doma i v zahraničí, taktiež napísal viacero významných monografií, z toho jednu v zahraničí „*Psychologija anomálnych dete i podrostov – patopsichologija*“, ktorá bola vydaná v Moskve v r. 1996.

Uvádzame niekoľko jeho významných vedeckých prác:

Patopsychológia zrakovo chybných (Požár, z roku 1972)

Sú to vysokoškolské skriptá, v ktorých sa prvýkrát v histórii Slovenska objavuje pojem „*patopsychológia*“.

Patopsychológia (Poruchy učenia a správania) (Košč, Marko, & Požár, vydaná v SPN v Bratislave r. 1975)

Učebnica je určená pre vysokoškolských študentov špeciálnej a liečebnej pedagogiky, zainteresovaných odborníkov i ostatným záujemcom. Predstavuje výber prác, ktoré tvoria ucelený úvod do problematiky patopsychológie so špeciálnym zameraním na problémy učenia a správania u detí. Autori (1975, st.265) v učebnici kladú dôraz na to, že „*ku každému chybnému dieťaťu treba pristupovať individuálne*“. Nemožno dať jednotný a konečný námet či poučku týkajúcu sa psychológie telesne chybných a ich školskej problematiky.

Morálny vývin postihnutých detí a mládeže (Požár a kol., vydaná UK v Bratislave r. 1990)

Publikácia je svojim obsahom výnimočná a prejavili o ňu mimoriadny záujem i odborníci v Čechách. Profesor Požár a kol. (1990) dávajú v nej do pozornosti dôležitosť mravnej výchovy. Ako uvádzajú v uvedenej publikácii (1990, st. 7):

„ak sa nám totiž podarí z postihnutých detí vychovať čestných, nezištných, altruistických ľudí, ak ich ako takých bude vnímať spoločnosť, potom urobíme veľmi veľa nielen pre sociálnu kompenzáciu ich možno považovať za dôležitý krok k tomu, aby naša spoločnosť, alebo lepšie povedané široká verejnosť, adekvátne chápala potreby postihnutých a aby sa začala o problémy širšie zaujímať.“

Psychológia detí a mládeže s poruchami zraku (Požár, vydané PdF TU v Trnave, r.2000)

Publikácia sa zameriava na psychologické problémy detí a mládeže s poruchami zraku. Je zameraná najmä na nevidiacich s slabozrakých, ale aj na jedincov s poruchami binokulárneho vnímania (tupo-zrakých a škuľavých). Osobitná pozornosť je venovaná aj slepohluchým, teda jedincom so súčasnou poruchou zraku a sluchu. Záverečná kapitola je venovaná aj problému školskej a sociálnej integrácie (Požár, 2000). Publikácia je špecifická tým, že je určená nielen pre študentov, ale užitočné informácie si nájdu i rodičia detí so zrakovým postihnutím a všetci ľudia, ktorí chcú ľuďom so zrakovým postihnutím reálne pomáhať.

Patopsychológia. Psychológia jedincov s rôznym druhom postihnutia (Požár, vydané UK Bratislava r. 2003)

V učebnici sa profesor Požár (2003) pokúsil zhrnúť a systematizovať poznatky z oblasti psychológie jedincov s postihnutím, pričom sa sústredil na tie psychické osobitosti, ktoré sa môžu vyskytnúť u jedincov s ktorýmkoľvek druhom postihnutia (zrakového, sluchového, telesného, mentálneho atď). Zdôrazňuje, že tieto osobitosti sa môžu vyskytnúť, čo neznamená, že sa nevyhnutne vyskytnú. To záleží v najväčšej miere od výchovy týchto jedincov, od postojov spoločnosti k nim a v neposlednom rade i od niektorých osobnostných, vôľových, emocionálnych, charakterových a ďalších vlastností daného konkrétneho jedinca.

Základy psychológie ľudí s postihnutím (Požár, vydané Typi Universitas Tyrnaviensis, v Trnave, r. 2007)

Publikácia poskytuje poznatky všeobecnej patopsychológii a psychológii jednotlivcov s rozličným druhom postihnutia. Osobitná pozornosť je venovaná pojmu kompenzácia a cit, resp. komplex menejcennosti. Autor sa tiež zaoberá problémom normality a abnormality. Kapitola o morálnom vývine postihnutých je založená predovšetkým na výskumoch, ktoré sa realizovali na Katedre psychológie a patopsychológie v Bratislave.

Prínos profesora Požára v oblasti psychológie ľudí s postihnutím je ťažko sformulovať do pár viet. V prvom rade je potrebné vážiť si teoretické východiská, ktoré spísal v niekoľkých monografiách. Ako nám spomenul v rozhovore, na to, aby veda mohla byť vedou, potrebuje

nielen svoj predmet, cieľ a metódy skúmania, ale potrebuje aj akési východiská spísané na jednom mieste. Tým, že profesor tieto poznatky zhrnul do jednej monografie v roku 1995, otvoril priestor ďalším odborníkom ďalej rozpracovávať problémy v tejto oblasti.

Popri pracovných cestách v Rusku a študijnom pobyte v Londýne sa profesor Požár zúčastnil mnohých zahraničných konferencií a stretnutí. Jeho príspevky sa objavovali a dodnes objavujú v zahraničnej literatúre a psychologických časopisoch v iných krajinách a sú často citované odborníkmi z rôznych oblastí.

Záver

Odborná aj ľudská dráha prof. Požára je poznamenaná najmä skromnosťou a mimoriadne ústretovým prístupom k spolupracovníkom a študentom. Život zasvätil pomoci deťom a dospelým s postihnutím. Svoje poznatky, skúsenosti a myšlienky odovzdával mnohým ďalším mladým študentom na fakultách v Bratislave a Trnave. Napísal desiatky vedeckých a odborných štúdií doma aj v zahraničí. Vystupoval na mnohých konferenciách po celej Európe a odborné stopy zanechal aj v Rusku, kde spolupracoval s niekoľkými významnými psychológmi napr. prof. Lomovom. Je doposiaľ najžiadanejším prekladateľom psychologickéj literatúry z ruštiny. Príspevok si dovoľujeme uzavrieť jeho citátom, ktorý vypovedá o výnimočnosti jeho osobnosti:

„Hodnota človeka predsa nie je určovaná tým, či dobre vidí, počuje, chodí atď., ale predovšetkým tým, aký je to človek, aká je jeho morálka, aké sú jeho vnútorné pohnútky“ (Požár, 1985).

Referencie

- Andreánska, V., & Andreánsky, M. (2018). Pár slov k nášmu Láďovi. In *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, ročník 52, číslo 2.
- Košč, L. (1974). *Všeobecná patopsychológia*. UK Bratislava.
- Košč, L., Marko, J., & Požár, L. (1975). *Patopsychológia. Poruchy učenia a správania*. SPN.
- Kudláčková, B. (2011). Zdravica jubilantovi prof. Ladislavovi Požárovi. In: *Retrospektívy a perspektívy ľudí s postihnutím na Slovensku. Zborník zo sympózia venovaného životnému jubileu prof. PhDr. Ladislava Požára, CSc.* Trnavská Univerzita v Trnave.
- Pogády, J., & Nociar, A. (1986). *Osobnosť a choroba*. Veda.
- Požár, L. (1972). *Patopsychológia zrakovo chybných*. Univerzita Komenského.
- Požár, L. (1984). *Patopsychológia postihnutého dieťaťa I*. Univerzita Komenského.
- Požár, L. (1985). *Psychologická diagnostika: problémy a výskumy*. Psychodiagnostické a didaktické testy.
- Požár, L. a kol. (1995). *Morálny vývin postihnutých detí a mládeže*. Univerzita Komenského.
- Požár, L. (1996). *Psychologija anomalnych detej i podrostopkov – patopsichologija*. Voronež.
- Požár, L. (2000). *Psychológia detí a mládeže s poruchami zraku*. Pedagogická fakulta Trnavskej Univerzity, 2000.
- Požár, L. (2003). *Patopsychológia. Psychológia jedincov s rôznym druhom postihnutia*. Univerzita Komenského.

- Požár, I., Jakabčic, I., & Andreánsky, M. (2007). Formovanie predmetu patopsychológie v procese psychologickéj prípravy špeciálnych pedagógov. In: *Retrospektíva a perspektívy poslania Pedagogickej fakulty*. Univerzita Komenského v Bratislave.
- Požár, L., (2007). *Základy psychológie ľudí s postihnutím*. Typi Universitatis Trnaviensis a VEDA.
- Požár, L. (2012). *Základy psychológie ľudí so zrakovým postihnutím*. LINGUA.
- Rubínšteinová, S. J. (1976). *Psychologie mentálne zaostalého žaka*. SPN.